

د ۲۰۱۶ کال په جولای میاشت کې، د پوهني وزیر جلالتمآب اسدالله حنيف بلخي، د اداري فساد پر وړاندې د څارني او ارزونې له کميټې څخه غوښتنه وکړه چې د پوهني وزارت لپاره د "اداري فساد د زيان مننې ارزونه" ترسره کړي. د وزارت په کچه د اداري فساد د زيان مننې ارزونه (MVCA) په ټول وزارت کې د اداري فساد د زيان مننو په اړه لومړۍ هر اړخيزه ارزونه ده.

د څارني او ارزونې کميټې، د پوهني وزارت په ټولو برخو کې د اداري فساد زيان مننه په مفصله توگه تحليل کړي ده. يادې کميټې له بنوونکو، سربنوونکو، د بنوونځيو مديرانو، د بنوونځي د شوراگانو غړو، د بنوونکو روزونکو، د پوهني وزارت د مرکز، ولايتونو او ولسواليو له مامورينو، تمويلوونکو او نورو ونډه والو، او زده کوونکو او د هغوی له ميندو او پلرونو سره خبرې کړې دي. په ټوله کې، دې کميټې ۵۴۲ فردي مرکي او ډله ييزې مرکبې مرکز کابل، او نهو ولايتونو بدخشان، بلخ، فارياب، غزني، هرات، خوست، باميان، پنجشير او ننگرهار، او په ۱۳۸ بنوونځيو کې ترسره کړې دي.

هغه څه چې د بنوونځيو د سيمو خلکو په خپلو مرکو کې د پوهني سکتور کې د اداري فساد اړونده تجربو په اړه د څارني او ارزونې کميټې ته ويلې دي، ويجاړوونکي دي. ډيره اړينه ده چې دا نظرونه درک کړل شي او پر هيواد باندې د اداري فساد ناوړه اغيز وپيژندل شي. د خدمتونو د کاروونکو د ژوندۍ تجربو دا تحليل کارول به پاليسي جوړوونکي د دې جوگه کړي چې د مثبت، اغيزناک او پايښت لرونکي بدلون لپاره معنا لرونکي گامونه پورته کړي.

بنسټيزه موندنه

د څارني او ارزونې کميټې ټولې مرکي د پوهني سکتور د اداري فساد د ځانگړو په گوته شوو زيان مننو پر اساس تحليل کړي دي. دا زيان مننې د بنوونځي په کچه ستونزو څخه نيولې، لکه د بنوونځي د اسنادو د تعديل لپاره رشوت ورکول، د وزارت په کچه ستونزو پورې، لکه د بنوونځيو په رگونه او د بنوونځيو د کتابونو په ویشلو کې اداري فساد پورې رسيري. د اداري فساد يوه زيانمنه تر ټولو جدي ښکارېږي په ټول هيواد کې خپره د اغيز، يا خپلوي پالنې او رشوت پر بنسټ د بنوونکو گمارنه، نه د استعداد او وړتيا پر بنسټ. په لنډو ټکو کې، د بنوونکو په گمارنه کې ډير اداري فساد ترسره کيږي. دا په هيواد کې د زده کوونکو د زده کړې لپاره تر ټولو ويجاړوونکي ستونزه ده.

پدې توگه، د پوهني وزارت کې د اداري فساد د ستونزې مرکز لومړنی ستونزې، لکه د تدارکاتو برخه کې اداري فساد يا خيالي بنوونکي نه دي. بلکې، د ستونزې زړه هغه ماشومان، کورنۍ، بنوونکي او د ټولني نور غړي دي چې د پوهني د دې غيرفعال سيستم لومړني زيان ميندونکي دي چې په مستقيمه توگه د هغو خلکو پر وړاندې پاتي راغلی دی چې سيستم يې د خدمت وړاندې کولو په برخه کې د زده کړو ورکولو لپاره مامور شوی دی. په پايله کې، ټولنو په بشپړه توگه پر نوموړي سيستم باندې باور له لاسه ورکړی دی.

"زموږ لپاره ځانمرگی برید تر ټولو خطرناک شی نه دی، ځکه چې یو څو تنه به مړه شي - افغان ميندې به نور بچي راوړي. خو زموږ لپاره تر ټولو خطرناک شی غيرمسلكي او ناپوهه بنوونکي دي، ځکه دوی د افغانستان راتلونکی وژني."
په ډله ييز بحث کې یو تن گډونوال چې خوی یې زده کوونکی و.

نورې ستري موندنې

• دومره ستر او پيچلی وزارت تل د اداري فساد د سترو کچو پر وړاندې زيان منونکی وي. نوموړی وزارت په هيواد کې تر ټولو ستر حکومتي گومارونکی وزارت دی چې شاوخوا ۲۶۲۰۰۰ تنه، يا د حکومتي گمارني ۶۸ سلنه خلک يې گومارلي دي. له همدې امله، نوموړی وزارت په څرگنده توگه د هغو کسانو لپاره لومړنی هدف گرځي چې

غواړي د خپلو ملگرو، خپلوانو، همکارانو یا د همکارانو د اولادونو لپاره بستونه پیدا کړي. او نوموړی وزارت تر ډیره پورې نه دی توانیدلی چې له دې فشار سره مقاومت وکړي.

- دا د خپلوان پالنې د اغیز تر ټولو افراطي کچې دي. تر هغه پورې چې دا اغیز له منځه وړل شوی نه وي، یا په فوق العاده توګه مهار شوی نه وي، ستونزمنه ده چې وکتل شي څنګه به د بنوونکو د ګمارنې پر وړاندې د اداري فساد زیان مننه کې بڼه والی راشي.
- د بنوونځیو نصاب ډیر ستر دی، چې پایله یې د اداري فساد زیان مننې دي ځکه بنوونکي هڅه کوي چې زده کوونکي له نیمګړي چمتووالي سره د کانکور ازموینې څخه تیر کړي.
- داسې بنکاري چې ډیر لږ اصلاحي فکر لرونکي مامورین شتون لري چې د اصلاحاتو راوستل غواړي یا کولای شي د پوهنې وزارت دننه اصلاحات راولي.
- د نویو فارغانو او د تدریس د ځایونو ترمنځ پرته لږې فاصله، تر ډیره پورې د اداري فساد له امله ده. نږدې ۷۵ سلنه د دارالمعلمین فارغان نه شي کولای چې د بنوونکو په توګه دندې ترلاسه کړي.
- د څارنې، تفتیش او پلټنې سیستمونه بې اغیزې دي یا هیڅ شتون نه لري.
- د پوهنې معلوماتي سیستم د ستونزو په اړه، د څارنې او ارزونې کمیټې د هغو بنوونځیو په مرسته چې لیدنه یې ترې کړې ده، په بنوونځیو کې د نوم لیکنې او حاضري ډیټا پرته کرله. د پوهنې معلوماتي سیستم ډیټا تر ډیره د ۱۳۹۲ او ۱۳۹۵ کلونو د نوم لیکنې ډیټا ته ورته وه، شاوخوا ۲ فیصده. خو کله چې د حاضري ډیټا د پوهنې معلوماتي سیستم له ډیټا سره پرته شوه، د پوهنې معلوماتي سیستم ډیټا د حاضري شمیر په اوسط ډول ۲۳ فیصده پورته تخمین کړی وه. که څه هم دا شمیرې د نمونې د اندازې د کوچنیوالي له امله تعمیم کیدلای نشي، دا د دې څرګندونه کوي ډیټا په لویه کچه د فساد پر وړاندې زیان منونکي ده.

راتلونکي ګام

د څارنې او ارزونې کمیټه سپارښتنه کوي چې په هیواد کې – د کابینې په کچه، د پوهنې د رهبري په کچه، او په ولایتونو، ولسوالیو او د بنوونځیو په سیمو کې – یو بحث پیل کړی شي، چې د څارنې او ارزونې کمیټې له موندنو پراخه ملاتړ وکړي او هغو سترو بدلونونو ته جزئیات ور اضافه کړي چې نوموړې کمیټې وړاندې کړي دي.

سپارښتنې

د څارنې او ارزونې کمیټه ۶۶ سپارښتنې لري، چې په لاندې لسو کټګوریو ویشل شوي دي:

1. **سیمه ییز مسؤلیت.** لومړی سپارښتنه دا ده چې د بنوونځي ټولني، نه د پوهني ریاستونه، باید د خپلو بنوونکو د ټاکنې لومړنی مسؤلیت ولري.
2. **اداري اصلاحات.** د بنسټیزو سپارښتونو غوښتنه دا ده چې د پوهنې وزارت د پراخوالي او کاري ساحې له مخې وروکې شي، چې د مدیریت وړ او د اداري فساد پر وړاندې لږ زیان منونکی شي؛ د تخنیکي او مسلکي زده کړو روزنه د پوهنې وزارت څخه د باندې یوه خپلواکه اداره شي، د بنوونکو د ټاکلو لپاره میکانیزم اصلاح شي، او د نصاب اندازه راکمه کړل شي.
3. **په بریالیتوب سره د پوهنې وزارت اداره بدلول.** د څارنې او ارزونې کمیټه د یو دوه اړخیزې تگلارې سپارښتنه کوي: په سیمه ییزه کچه، د ټولنو پر مشرۍ د بنوونکو ګمارنې پر لور په چټکۍ سره د خوځیدلو، او د اصلاحي شبکو د ملاتړ له لارې. او په مرکزي کچه، د بدلون رسمي جوړښت په تنظیمولو سره، چې د بشپړ وخت لپاره یو کاري ګروپ ورته ځانګړی شوی وي او د کابینې له ټینګ ملاتړ څخه برخمن وي، او یو روښانه سیستم ولري چې د بنوونکو د ګمارنې په پاکولو کې بریالیتوب پرې اندازه کړل شي. د څارنې او ارزونې کمیټه همدا ډول د پایلو لپاره د ظرفیت لوړولو د ګومارنو د پراختیا، او د بنوونکو لپاره د مثبت ملاتړ د پراختیا سپارښتنه کوي لکه څنګه چې یې د پوهنې دریم ملي ستراتیژیک پلان کې یادونه شوې ده.
4. **قانوني بدلونونه.** د څارنې او روزنې کمیټه سپارښتنه کوي چې د پوهنې وزارت رهبري د اداري فساد د فعالې ننګونې او فعال عکس العمل لپاره یوه نوي پالیسي چمتو او پلي کړي.

5. د سملاسي بدلون نېټه. د څارنې او ارزونې کمیټه باور لري چې دوه گامونه: د بنوونکو گمارنې لپاره په سملاسي توگه د سیمه ییزې حساب ورکونې څرگندول؛ او د پوهنې وزارت د اداري فساد په اړه د شکایتونو خپلواکه اداره تنظیمول، د مثبت بدلون لپاره ښکاره نښې کیدلای شي. همدا ډول د څارنې او ارزونې کمیټه سپارښتنه کوي چې د پوهنې وزارت دې په عامه توگه – د اداري فساد پر ضد د نوې ستراتیژي له لارې، د اغیز د ردولو له لارې، او د پوهنې وزارت د مفسدو چارواکو د عدلي تعقیب لپاره هڅو کولو له لارې – وښيي چې دوی د اداري فساد له منځه وړلو ته لومړیتوب ورکوي.
6. د نړیوالې ټولني کړنې. د څارنې او ارزونې کمیټه سپارښتنه کوي چې تمویلونکي دې په چټکه توگه د بنوونې د کیفیت لوړولو او همدا ډول د بریالیو پروگرامو لکه د ظرفیت لوړونې فعالیت د غځولو په موخه د بنسټ په توگه، د اداري فساد پر ضد مبارزې او خپلواکې څارنې باندې د نوي تمرکز لپاره خپلواک ملاتړ وښيي.
7. د سیستمونو لوړول او خپلواکه څارنه. د څارنې او ارزونې کمیټه د پوهنې معلوماتمعلوماتي سیستم د پیاوړتیا او د هغه دننه د بشري سرچینو د اداري سیستم ډول د پیاوړتیا سپارښتنه کوي. کمیټه د څارنې د میکانیزمونو د هراړخیز لوړوالي سپارښتنه کوي: (۱) د پوهنې وزارت د داخلي تقنیش څانگې اساسي پیاوړتیا، (۲) د پوهنې کیفیت او کارکرنې لپاره د څارنې د خپلواکو ادارو تاسیسول، او (۳) یو خپلواکه اداره چې د بنوونکو د گمارنې روڼتیا وڅاري.
8. ډیره شوي روڼتیا. د څارنې او ارزونې کمیټه سپارښتنه کوي چې د پوهنې وزارت یو ستر ابتکار ترسره کړي چې خپل فعالیتونه په لوړه توگه رانه کړي؛ چې په احتمالي توگه د دريو کلونو دننه د حکومت تر ټولو پراخې او روڼ وزارت شي.
9. غوره پلي کول. د څارنې او ارزونې کمیټه سپارښتنه کوي چې لویه څارنوالی د پوهنې وزارت د اداري فساد د قضیو اندراج په فعاله توگه واخلي.
10. د بازار پر بنسټ بدیلونه. د څارنې او ارزونې کمیټه د زده کوونکو او د هغوی د میندو او پلرونو له خوا د کتابونو د اخیستلو لپاره د بازار حل لارو (وچرونو) سپارښتنه کوي.

ستاینه

له هر چا سره چې د څارنې او ارزونې کمیټې مرکه کړې ده – چارواکو، میندو او پلرونو، بنوونکو او زده کوونکو – په بشپړه توگه خپل وخت ورکړی دی او لیاواله ول چې په دې څیرنه کې مرسته وکړي. دوی ټولو روښانه کړه چې بنوونه او روزنه د دوی د کورنیو او د هیواد د راتلونکي لپاره د مرکزي ارزښت لرونکي ده، او له همدې امله د هیواد لپاره لور لومړیتوب دی.